

Noter

Der findes tre større fremstillinger af Sønderjyllands eller Slesvig-Holstens historie i flere bind på videnskabeligt grundlag. *Sønderjyllands Historie – fremstillet for det danske folk* kom i fem bind i årene 1930-1943. På tysk side begyndte man ved samme tid at udgive en stor *Geschichte Schleswig-Holsteins*, men her startede man forfra efter krigen. Central er derfor *Geschichte Schleswig-Holsteins, gegründet von Volquard Pauls*, hvor de relevante bind er udkommet uregelmæssigt mellem 1955 og 2006. Fra dansk side kom en ny to binds *Sønderjyllands historie 1-2* i 2008-2009, og relevant er her det første bind: *Sønderjyllands historie indtil 1815*. I alle disse fremstillinger er der grundige gennemgange af de politiske forløb, der her skildres. Der er ikke ret stor uenighed om det faktuelle forløb, så der henvises hermed generelt til disse brede værker.

Mht. originale kilder findes alle dokumenter før 1400 i *Diplomatarium Danicum*, hvis digitale fortsættelse dækker resten af Dronning Margrethes og en del af Erik af Pommerns regeringstid, mens en række vigtige dokumenter fra 1460 og frem findes i *Privilegien der schleswig-holsteinischen Ritterschaft*.

Danmark-Norges Traktater er vigtig, fordi den også omfatter alle formelle aftaler mellem kongerne og deres medhertuger i hertugdømmerne efter 1523. Ud over traktatteksterne rummer den meget grundige gennemgange af forhistorier og forhandlinger.

Da grunden blev lagt (side 2-10)

Om Valdemar Sejrs fordeling af hertugdømmer mv.: Mackeprang, *De danske fyrstelen i middelalderen* og Aksel E. Christensen, *Kongemagt og aristokrati*.

Mht. den historiografiske tradition: Ruth Hemstad, *Historie og nasjonal identitet*. Ud over dette værk er feltet relativt uudforsket ud over en række historiografiske gennemgange i oversigtsværker og speciallitteratur. Den opfattelse, som er fremsat her, passer med Hemstads hovedopfattelse og er i øvrigt bygget på et alment kendskab til ældre litteratur, som det vil føre for vidt at opregne. En populær og meget udbredt fremstilling byggende på traditionelle slesvig-holstenske synspunkter

er O. Brandt, *Gechichte Schleswig-Holsteins*, mens den danske grundfortælling fik sit mest populære udslag i A.D. Jørgensen, *Fyrretyve Fortællinger af Fædrelandets Historie*. Begge kom i utallige oplag.

Sønderjylland og Slesvig (side 11-32)

Det sønderjyske områdes status i forhold til resten af landet belyses især *Kong Valdemars Jordebog*, hvoraf det fremgår, at Sønderjylland dels optræder som en del af Jylland under fælles overskrift, dels følger resten af Jylland mht. administrativ inddeling og jordvurdering, dog undtagen områderne længst mod sydvest og det frisiske Utland.

Saxo Grammaticus' Gesta Danorum er benyttet i oversættelsen af Peter Zeeberg.

Om Sønderjyllands udvikling som hertugdømme: Horst Windmann, *Schleswig als Territorium*. Windmann beskæftiger sig også med områdets status før 1200-tallet og fastslår her bl.a., at jarleembedet ikke var lig et territorielt hertugdømme.

Om Abelslægten i øvrigt: Esben Albrechtsen, "Abelslægten og de schauenburgske hertuger".

Tre større afhandlinger omhandler Schauenburgernes kamp for at sætte sig fast på Slesvig. Den første periode dækkes af Esben Albrechtsen, *Herredømmet over Sønderjylland 1375-1404*. Den følgende periode er behandlet i Kristian Erslev, *Erik af Pommern*, og Markus Hedemann, *Danmark, Slesvig og Holsten 1404-1448 – konflikt og konsekvens*. Hedemann behandler grundigt de samtidige danske og holstenske standpunkter i striden om Slesvig, og hans fremlæggelse ligger til grund for fremstillingen her. Det gør den i det væsentlige også mht. forleningerne i 1386 og 1396.

Indvandringen af holstensk/tysk adel er behandlet af Harald Voigt, "Die Einwanderung des holsteinischen Adels", Henrik Fangel, "Det middelalderlige Ejsbøl" og senest af Esben Albrechtsen, "Den holstenske adels indvandring". Et vigtigt bidrag er også H.V. Gregersen, *Plattysk i Sønderjylland*, som ikke bare rummer en ganske nøgtern fremstilling af, hvordan og hvorfor plattysk vandt frem, men også vigtige iagttagelser om den holstenske adel i Sønderjylland og magtpolitiske forhold i øvrigt, herunder påpegningen af, at man i de første år under Schauenburgerne endnu skelnede ret klart mellem Slesvigs og Holstens adel.

Evigt udelt sammen (side 33-52)

Ribebrevet og den tapre forbedring er udgivet af Henning von Rumohr, *Dat se bliven ewich tosamende ungedelt*, 1960. Samme bog rummer flere relevante afhandlinger, markant en artikel af Alexander Scharff, hvor det nordiske forbillede påpeges. Scharff er inde på noget af det samme i artiklen "Schleswig-Holstein und Dänemark im Zeitalter der Ständestaaten".

Thomas Riis har fulgt udviklingen fra 1460 til 1800-tallets slagord i artiklen "Up ewig ungedeelt. Ein Schlagwort und sein Hintergrund".

Et markant nyt syn på Ribebrevet kom med Carsten Jahnke, "...dat se bliven ewich tosamende ungedelt. Neue Überlegungen zu einem alten Schlagwort". Det gav anledning til et stort seminar med en hel række bidrag som er trykt i Oliver Auge og Burkhard Büsing (red.), *Der Vertrag von Ripen 1460 und die Anfänge der politischen Partizipation in Schleswig-Holstein*. Her er en række væsentlige bidrag. Jahnke uddyber sin argumentation, herunder opfattelsen af, at brevet er en håndfæstning, i artiklen "Die Anomalie des Normalen", mens dette synspunkt især imødegås af Reimar Hansen i artiklen "Die Bestimmung und Bedeutung der Unteilbarkeitsformel", hvor Hansen argumenterer mod Jahnkes opfattelse og fremfører andre mulige forbilleder for en udelelighedsformular.

Burkhard Büsing følger receptionen af Ribebrevet gennem de næste århundreder i "Die Rezeption der Ereignisse..." og påpeger her, at fokus ikke er på den berømte sætning, men på tilsidesættelsen af Grev Otto og indførelsen af stændernes valgret.

Den videre udvikling af en stænderforfatning er beskrevet af Peters i "Der Ripener Vertrag".

Delingerne er grundigt skildret dels i de brede værker, som er nævnt indledningsvis, dels i Carsten Porskrog Rasmussen, Inge Adriansen og Lennart S. Madsen (red.), *De slesvigske hertuger*. De enkelte delingsaftaler fra 1544, 1564 og 1581-82 med en grundig forhistorie findes i *Danmark-Norges Traktater*.

Stændernes situation efter delingerne er behandlet af Ulrich Lange i *Die politischen Privilegien der schleswig-holsteinischen Stände 1588-1675*.

Afgrænsningen mellem fyrstemagt ved valg og ved arv og den deraf flydende status for henholdsvis regerende og afdelte hertuger bygger på mine egne fremstillinger, dels i "Indledning" og artiklen "De ældre glücksborgske hertuger" fra bogen *De slesvigske hertuger*, dels og mere grundigt i artiklen "Abgeteilte Herren. Status und Handlungsraum der Herzöge von Plön".

Hjemlige og hellige sprog (side 53-62)

Det centrale værk om reformationen i Sønderjylland er H. V. Gregersen, *Reformationen i Sønderjylland*, 1986, mens specielt den sproglige udvikling udfoldes i samme forfatters *Plattysk i Sønderjylland. En undersøgelse af fortyskningens historie indtil 1600-årene*. Trods den nationalt klingende titel har bogen en meget nøgtern og indsigtsfuld gennemgang af det plattyske sprogs fremvækst, som stærkt betoner, at det meste ikke skete ved bud oppefra. I alt væsentligt følges Gregersen, men med én markant undtagelse. Gregersen har en tese om, at den senere kirkesprogsgrænse reelt var skabt i senmiddelalderen, men det har han efter min opfattelse ikke belæg for.

Spørgsmålet om talesprogsgrænsen blev for alvor rejst af C.F. Allen med *Om Sprog og Folke-eiendommelighed i hertugdømmet Slesvig eller Sønderjylland* fra 1848. Allens tekst er stærkt ideologisk i forhold til at se talesproget som udtryk for et objektivi tilhør til et folk, men påpegnin gen af talesprogsgrænserne før 1800 er der stort set enighed om i senere forskning, se her især Bjerrum, "Vort sprogs gamle sydgrænse".

Fætterstriden (side 63-72)

Hele det politiske forløb mellem kongerne og de gottorpske hertuger er grundigt skildret i de brede værker, som er nævnt indledningsvis, ikke mindst i *Sønderjyllands Historie, fremstillet for det danske folk*.

Emnet er også behandlet af Frandsen og Lind i Albrechtsen, Frandsen og Lind, *Konger og krige 1760-1648*, og Jespersen og Feldbæk i *Revanche og neutralitet*, om end med vekslende grundighed.

Videre vigtig er Kai Fuhrmann, *Die Auseinandersetzungen zwischen königlicher und gottorfischer Linie*.

De relevante traktater med en meget grundig forhistorie findes i *Danmark-Norges Traktater*, herunder omtale af Ahlefeldts og Schacks kompromisforslag.

Cramers betænkning er optrykt og behandlet i Rainer Polley, "Gottorfische Verwaltungserfahrung".

Gottorps stigende binding til Sverige er behandlet af Hermann Kellenbenz, *Holstein-Gottorf, eine Domäne Schwedens*, 1940, mens den militære udvikling i den gottorpske stat behandles i Knüppel, *Das Heerwesen des Fürstentums Holstein-Gottorf*.

Embedsmændenes loyalitetskonflikt er grundigt behandlet i *Sønderjyllands Historie, fremstillet for det danske folk*, og med cases hos Fuhrmann i anførte arbejde.

Kongen som eneherre (side 73-90)

I 1800-tallet blev der udgivet en omfattende litteratur om arveret til Slesvig, hvor 1721 inddrages. Den er generelt stærkt ideologisk og tjente til at understøtte danske, augustenburgske, oldenburgske og preussiske krav. Denne litteratur og dens påstande er meget grundigt gennemgået og vurderet af Karl-Otto Hagelstein i *Die Erbensprüche auf die Herzogtümer Schleswig und Holstein 1863/64* fra 2003. Hagelstein når her frem til, at det augustenburgske krav var validt, og at 1721 ikke stiftede ny statsret, fordi den ikke overholdt en række formkrav. Her er han på linje med Kristian Erslevs klassiske fremstilling i *Augustenborgernes arvekrav* og i *Frederik IV og Slesvig*. Erslevs argumentation er dog i væsentligt omfang tilbagevist af Holger Hjelholt i "Inkorporationen af den gottorpske del af Slesvig i 1721", som giver langt den grundigste gennemgang af begivenhederne i 1721. Hjelholt viser klart, at det både var kongens intention dermed at underlægge hertugdømmet Kongelovens arveret og den dominerende statsretlige opfattelse i 1700-tallet, at det også var tilfældet.

Kongens overvejelser mht. mulige administrative reformer er gennemgået i *Sønderjyllands Historie – fremstillet for det danske folk*.

De meget forskellige forvaltningsmæssige forhold er grundigt fremstillet af Gerret Schlaber i *Hertugdømmet Slesvigs forvaltning*. De forskellige samfundsmodeller og deres indretning i bredere forstand er skildret af mig selv og Lars N. Henningsen i *Sønderjyllands historie 1. Indtil 1815*. Forholdene på landet, herunder særligt forholdene på godserne og bondeeliterne i amterne og

landskaberne, har jeg behandlet i *Det Sønderjyske Landbrugs Historie 1544-1830*. Overvejelserne om årsagerne til de udeblevne reformer står for min egen regning her.

Roen i syd (side 91-99)

Om 1773 og forhandlingerne ud over de brede fremstillinger hos Knud J.V. Jespersen og Ole Feldbæk, *Revanche og neutralitet 1648-1814*. Traktatteksterne findes i *Danske Tractater 1751-1800*.

Patriotismen er ikke mindst behandlet i Lars N. Henningsen: *Kongen kommer. Kongebesøg og kongeloyalitet i Sydslesvig*.

Den sociale uro er især behandlet af Lars N. Henningsen, "Misvækst og kornspekulation", og Johan Hvidtfeldt, "Social og politisk uro".